

Stanisław OSMAN

Krzemieniec na kartach historii Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego

W dniach 20-21 października 2006 roku odbyły się w Warszawie centralne uroczystości Jubileuszowe 100-lecia powstania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Z tego powodu warto wspomnieć, że ruch krajoznawczy i turystyka rozwijały się również na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej. Przypomnieć wypada, że na terenach tych od zarania powstania naszej państwowości starano się szerzyć wśród ogółu, a szczególnie wśród młodzieży, wiadomości dotyczące krajoznawstwa polskiego. W zachowanych, archiwalnych egzemplarzach „Życia Krzemienieckiego”, „Ziemi” oraz „Naszego Widnokągu” z lat przedwojennych znajdujemy informacje organizowanych wycieczkach do miejsc godnych uwagi. Zwracano uwagę na gromadzenie zbiorów związanych z archeologią, folklorem, etnografią, sztuką itp. Prowadzono wykłady informujące o sposobach organizowania wycieczek, wykonywania zdjęć fotograficznych. Wydawano publikacje związane z krajoznawstwem, roztoczono opiekę nad zabytkami, pamiątkami historycznymi oraz osobliwościami przyrodniczymi tej okolicy. Krzewicielami krajoznawstwa byli naukowcy i pedagodzy szkół, a szczególnie Liceum Krzemienieckiego, o których z okazji Jubileuszu Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego nie można zapomnieć.

Dnia 12 listopada 1924 roku w Szkole Przemysłowo-Rzemieślniczej Liceum Krzemienieckiego w Smydze, z inicjatywy profesora Woźnowskiego zostało założone Koło Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego imienia Wilibalda Bessera. W roku szkolnym 1927/29 w skutek zmiany miejsca pracy przez prof. Woźnowskiego Opiekunem Koła został prof. Franciszek Mączak. Lider szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego, który uczestniczył w I Ogólnopolskim Kongresie Krajoznawczym 12-13 lipca 1929 r. na Uniwersytecie Poznańskim. Koło Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej Liceum Krzemienieckiego liczyło 150 członków, posiadało 11 sekcji, wydawało czasopismo „Nasz Widnokąg”, które stało się pismem całej młodzieży. W pierwszych latach istnienia Koła praca polegała na wygłaszaniu referatów naukowych z dziedziny geografii i krajoznawstwa uzupełniających naukę w szkole, oraz na wycieczkach. Na jednej z wycieczek urządzonych w roku 1925 do Sapanowa, zebrano sporą ilość narzędzi

prehistorycznych, tworząc zawiązek licealnego „Muzeum Krajoznawczego”. Koło prowadziło stację meteorologiczną P.I.M. Od początku roku szkolnego 1928/9 Koło przygotowywało eksponaty na wystawę w Poznaniu. Między innymi został wykonany model zagrody włościańskiej wsi Żołoby, Gm. Berece pow. Krzemieniec, Iwana Petrastuka, model kapliczek prawosławnych ze wsi Zołoby i Tetylkowce oraz cały szereg eksponatów z dziedziny etnografii i krajoznawstwa. W celu zdobycia funduszków na skompletowanie strojów do „Wesela Wołyńskiego” i na ułatwienie wyjazdu niezamożnym członkom Koła na Zjazd Kół Krajoznawczych do Poznania, wystawiono przy pomocy prof. A. Ruskowej dramat J. Korzeniowskiego, wychowanka i profesora dawnego Liceum. „Wesele” odegrane zostało w Poznaniu, dnia 30 czerwca 1929 r. Po zakończeniu obrad zjazdowych prof. L. Węgrzynowicz, prezes Komisji Kół Krajoznawczych, oznajmił, że w roku przyszłym Zjazd odbędzie się w Krzemieńcu. Ponieważ, w czerwcu 1930 r., mury licealne miały gościć młodzież Kół Krajoznawczych z całej Polski, utworzony został Komitet Wykonawczy, który zajął się przygotowaniem Zjazdu. W związku z wzrostem zainteresowania Krzemieńcem i wzrostem ilości wycieczek zwiedzających miasto, zorganizowano Kurs Przewodników. Ze zgromadzonych w czasie kursów materiałów opracowani i wydano „Mały Ilustrowany Przewodnik po Krzemieńcu i okolicy”. Jako druga praca Koła została opublikowana mapa hipsometryczna Wołynia w skali 1: 300 000.

Czwarty Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej rozpoczął się 30 czerwca i trwał trzy dni. Po nabożeństwie w kościele licealnym, uroczystego otwarcia Zjazdu dokonał Wizytator Liceum, Juliusz Poniatowski. Obrady toczyły się pod przewodnictwem Wizytatora Liceum, Stanisława Dobrowolskiego. Po przemówieniach powitalnych profesor F. Mączak wygłosił referat o Liceum Krzemienieckim, poczem delegacje złożyły dary dla Koła Krzemienieckiego. Po kolacji na dziedzińcu internatu odbył się Wieczór ku czci Juliusza Słowackiego p.t. „Hołd Słowackiemu”. Podczas Zjazdu staraniem Koła Krajoznawczego Młodzieży L.K. została urządzona wystawa krajoznawcza. Po skończonych obradach uczestnicy Zjazdu zwiedzili miasto. W Zjeździe wzięło udział 450 członków z 39 Kół. Niezależnie od zwiedzenia Krzemieńca odbyła się wspólna wycieczka do Bereźec i na Bożą Górę.

W 1936 roku prof. F. Mączak przystąpił do organizowania Muzeum Krajoznawczego Liceum Krzemienieckiego w Krzemieńcu. Współzałożycielem Muzeum oraz jego pracownikiem naukowym był prof. dr Zdzisław Opolski (pedagog, geolog, dr filozofii, który studiował mineralogię w Instytut de France w Paryżu oraz na Wydziale Biologii Uniwersytetu

we Lwowie). Prowadził też badania geologiczne z ramienia Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie, na wyznaczonym obszarze Bieszczadów.

Znaczącym darczyńcą zbiorów archeologicznych Muzeum Krajoznawczego Liceum Krzemienieckiego był nauczyciel geografii i przyrody Gimnazjum im. Tadeusza Czackiego, Adam Niedźwiecki, pasjonat archeologii.

Po odkryciu przez siebie na terenie Borek grobu szkieletowego z zabytkami kultury ceramiki sznurowej, przenosi się na stałe do Borek, obejmuje kierownictwo szkoły i prowadzi na własny koszt prace wykopaliskowe wzdłuż rzeki – Wilji. Plonem tych prac było zebranie ponad 30 tys. Narzędzi krzemiennych. Szczegółowe dane ze znalezisk publikuje w „Światowidzie”, roczniku Muzeum Archeologicznego w Warszawie (Tom XV z 1932r.). Współpracując z prof. F. Mączakiem i Antoniewiczem, ofiarowuje część zbiorów Muzeum Krajoznawczemu Liceum Krzemienieckiego i Uniwersytetowi Warszawskiemu. Założone przez prof. F. Mączaka Muzeum do dziś znajduje się w Krzemieńcu i działa pod inną nazwą. Mówiąc o krajoznawstwie wspomnieć należy profesora doktora Henryka Makowskiego, urodzonego w 1910 r. w Krzemieńcu, który ukończył Gimnazjum im. T. Czackiego przy Liceum Krzemienieckim w 1932 r. W czasie nauki aktywnie pracował w Kole Krajoznawczym L.K., zajmował się poszukiwaniami paleontologicznych narzędzi krzemiennych w Sapanowie koło Krzemieńca.

Krajoznawcy-wychowankowie szkół Liceum Krzemienieckiego działali i działają w różnych środowiskach w Polsce i zagranicą. Jest ich coraz mniej. Środowisko polskie w Krzemieńcu stało się malutkie i biedne. Musimy pomagać mu nie tylko materialnie ale i duchowo, by mogło żyć i reprezentować polskie dziedzictwo kulturalne tam pozostawione. Nie zapominajmy też i o tych, którzy pierwsi na tych terenach krzewili idee krajoznawstwa i turystyki zawarte w statucie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Bibliografia:

- „Nasz Widnokrąg”, zeszyt 7-8, 1938 r., str. 125-128.

KALENDARIUM

Z dziejów turystyki i krajoznawstwa w Liceum Krzemienieckim i na Wołyniu

- 1924 r. – 12 listopada, w Szkole Przemysłowo-Rzemieśniczej Liceum Krzemienieckiego w Smydze, z inicjatywy prof. Woźnowskiego zostało założone Koło Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej PTK im. D-ra Wilibalda Bessera.
- 1925 r. – Na jednej z wycieczek krajoznawczych do Sapanowa, młodzież zebrała sporą ilość narzędzi prehistorycznych, które później stanowiły zawiązek Licealnego Muzeum Krajoznawczego w Krzemieńcu.^[1]

W tym roku został wydany kwartalnik krajoznawczy „Nasz Widnokrąg”.

- 1925 r. – w maju, Henryk Poddębki z Warszawy odbył wyprawę fotograficzną na Wołyń. Przy poparciu finansowym Ministerstwa Robót Publicznych dokonał zdjęć fotograficznych ważniejszych obiektów dla archiwum fotograficznego Referatu Turystyki Ministerstwa Robót Publicznych.

(M. Orłowicz – Ilustrowany Przewodnik po Wołyniu, str.4)

- 1925 r. – 2 lipca, powołano do życia Wojewódzkie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze na ziemi Podolskiej. Pierwsze Walne Zgromadzenie członków Towarzystwa odbyło się 20 października 1925 r. Prezesem został T. Kunzek. Towarzystwo obejmowało terytorium województw tarnopolskiego. Wydział w Tarnopolu spełniał rolę Centrali. Powołano 16 Oddziałów powiatowych ale dopiero po 30 latach powstały Koła poza miastami powiatowymi.

Razem Podolskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK) posiadało 22 placówki. W skład struktury organizacyjnej wchodziły sekcje problemowe: propagandowa, wycieczkowa, fotografii, ochrony przyrody, kół krajoznawczych młodzieży. W 1938 r. Centrala posiadała 10 sekcji. Możliwości intelektualne i instytucjonalne wspierane były moralnie i finansowo przez urzędy centralne: Ministerstwo Robót Publicznych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Bank Rolny, Generalną Dyрекję PKO, władze miejscowe, administracje szkolne oraz Zarząd Głównego Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich. W ciągu istnienia przez 14 lat PTTK wydało 24 tytuły czasopism, widokówki, periodyki np. „Znicz Podola” – 1936-37,

^[1] Muzeum Krajoznawcze istnieje do dziś w Krzemieńcu

„Na Rubieżach”. Mobilizowano do inwestycji w schroniska, prac zabezpieczających zabytki itp.

- 1927 r. – W Łucku powstało Wołyńskie Towarzystwo Krajoznawcze i Opieki nad Zabytkami Przeszłości, którego prezesem został inż. F. Ksieżopolski – Łuck, Dyrekcja Robót Publicznych.

(Ilustrowany Przewodnik po Wołyniu opracowany przez M. Orłowicza)

- 1927 r. – Z inicjatywy Krzemienieckiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Komitet Uczczenia Juliusza Słowackiego w Krzemieńcu wydał: „Przewodnik po Krzemieńcu”, nakład:7000 egz. Zdjęcia Henryka Hermanowicza wykonano w Szkolnej Pracowni Fotograficznej Liceum Krzemienieckiego. Przewodnik w Drukarni „Grafika”- Wilno.
- 1927 r. – Z powodu zmiany miejsca pracy przez prof. M. Woźniakowskiego, opiekunem Koła Krajoznawczego Młodzieży Szkolnej Liceum Krzemienieckiego został prof. Franciszek Mączak, który uczestniczył w I Ogólnopolskim Kongresie Krajoznawczym w Poznaniu (12-13 lipca 1929 r.). Koło Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej liczyło 150 członków, posiadało 11 sekcji, wydawało czasopismo „Nasz Widnokrąg”. W Uczniowskiej Pracowni Fotograficznej L.K., oraz przy współpracy ze Stowarzyszeniem – „Zrzeszenie Organizacji Społecznych w Krzemieńcu” (ZOS), wydano pocztówki z okolic Krzemieńca, które drukowała Drukarnia Narodowa w Krakowie.
- 1927 r. – 28 października, Młodzież licealna zrzeszona w Kole Krajoznawczym Młodzieży Liceum Krzemienieckiego, poświęciła nr 1 „Naszego Widnokręgu” (Ilustrowanego Kwartalnika Krajoznawczego) – Pamięci Tadeusza Czackiego – założyciela Liceum w Krzemieńcu. Numer ten wydano pod ogólnym kierownictwem prof. J. Trzcienieckiego. Odbito w Drukarni W. Ćwika w Krzemieńcu.
- 1928 r. – Profesor Fr. Mączak zostaje opiekunem Koła Krajoznawczego Młodzieży Szkolnej L.K. w Smydze (Szkoła Rzemieślniczo-Przemysłowa); Koło w roku szkolnym 1928/29 przystąpiło do przygotowywania eksponatów na Państwową Wystawę Krajoznawczą w Poznaniu. Wykonano: model zagrody włościanina wsi Zołby, oraz modele kapliczek prawosławnych ze wsi Zołoby i Tetylkowice.

(„Nasz Widnokrąg”, zeszyt 7-8, marzec-kwiecień 1935 r. s.126. Historia i działalność Koła Krajoznawczego im. Dra Wilibalda Bessera Młodzieży Liceum Krzemienieckiego.)

- 1929 r. – Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Łucku, za subwencję Min. Robót Publicznych wydano „Ilustrowany Przewodnik po Wołyniu” z 101 ilustracjami i mapką województwa opracowany przez dra Mieczysława Orłowicza. Wydawnictwo to dedykowano Prezydentowi RP prof. Ignacemu Mościckiemu na pamiątkę jego pobytu na Wołyniu. Przewodnik ten jest pierwszą próbą ujęcia w systematyczną całość wiadomości krajoznawczych i praktycznych wskazówek przy zwiedzaniu Wołynia. Rękopis został opracowany w 1923 r. i oczekiwał przez 5 lat na nakładcę, co wymagało jego nieustannych poprawek i uzupełnień. Dopiero przy poparciu wojewody wołyńskiego p. Henryka Józewskiego oraz Wojewódzkiej Komisji Turystyki w Łucku, na której czele stał inż. Franciszek Księżpolski Wołyńskie Towarzystwo Krajoznawcze Opieki nad Zabytkami Przeszłości podjęło się wydania przewodnika, umożliwiając rozwinięcie się ruchu turystyczno-krajoznawczego na Wołyniu.

Pierwszy szkic Przewodnika dr M. Orłowicz poddał rewizji przez dra Zygmunta Morwita ze Lwowa, konserwatora zabytków sztuki w woj. Wołyńskim, oraz prof. Aleksandra Pruszewicza z Łucka, który na podstawie osobistych objazdów dobrze znał stan faktyczny. W jesieni 1927 r. dr M. Orłowicz osobiście objechał ważniejsze powiaty wołyńskie poczynając na miejscu ostatecznych poprawek i uzupełnień. Większość fotografii pochodzi od Henryka Poddębskiego z Warszawy, który w maju 1925 r. przy poparciu Ministerstwa Robót Publicznych odbył wyprawę fotograficzną na Wołyń dla dokonania zdjęć ważniejszych zabytków i widoków ogólnych, dla archiwum fotograficznego Referatu M.R.P. Druga część fotografii zamieszczonych w Przewodniku zawdzięczona jest dr Józefowi Piotrowskiemu ze Lwowa, dawnego konserwatora zabytków sztuki woj. Wołyńskiego, który kilkadziesiąt zdjęć udzielił do reprodukcji ze zbiorów Oddziału Sztuki i Kultury tego województwa wykonanych w latach 1918-20 przez byłą Straż Kresową. Kilkanaście zdjęć pochodzi ze zbiorów dr Zygmunta Morwita ze Lwowa i Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Warszawie. Wskazówki praktyczne dla zwiedzających dotyczące hoteli, gospód, restauracji, połączeń autobusowych zebrana została drogą urzędową przez referat turystyki Ministerstwa Robót Publicznych przy pośrednictwie Okręgowej Komendy Policijnej Województwa Wołyńskiego w Łucku.

1930 r. – 30 czerwca w Krzemieńcu odbył się IV Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, który trwał 3 dni. Po nabożeństwie w kościele licealnym, uroczystego otwarcia Zjazdu dokonał Wizytator Liceum Krzemienieckiego Juliusz Poniąkowski. Obrady toczyły się pod przewodnictwem Stanisława Dobrowolskiego. Referat wygłosił prof. Fr. Mączak

o Liceum Krzemienieckim. Delegacje Kół złożyły dary dla Koła Krzemienieckiego. Wieczorem odbyła się akademicka ku czci Juliusza Słowackiego pod tytułem: „Hołd J. Słowackiemu”. Staraniem Koła Krajoznawczego Młodzieży Liceum Krzemienieckiego została urządzona wystawa krajoznawcza. W Zjeździe uczestniczyło 30 kół i 459 członków. Po zwiedzeniu miasta Krzemieńca odbyła się wycieczka do Bereżec na Bożą Górę.

(„Nasz Widnokrąg” – zeszyt 7-8, marzec-kwiecień 1938r. s.127)

- 1933 r. – 27 czerwca, nastąpiło połączenie Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) z Wołyńskim Towarzystwem Krajoznawczym i Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Łucku. Prezydium, a następnie Komitet Wykonawczy Polskiego towarzystwa Krajoznawczego (PTK) uznały dnia 5.VII.1933 r. wyżej wymienione Towarzystwo za Okręg Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego
Patrz: - („Barbakan” nr 30 (169) 1999r. s.6 art. P. Wandy Skowron p.t. „Krajoznawstwo jako nośnik wartości i wartość” s.16-21.)

Towarzystwo Krajoznawcze w Krzemieńcu

- 1938 r. – Długo nie dając znać o sobie Towarzystwo Krajoznawcze w Krzemieńcu zaczęło znowu swą działalność, która ma w naszych warunkach tyle możliwości. Na odbytym w połowie grudnia 1938 r. zebraniu restytuowano Towarzystwo i wybrano jego władze, w osobach p. E. Sommera jako prezesa i p. Fr. Mączaka jako wiceprezesa. Towarzystwo postanowiło otoczyć opieką przyrodę gór Krzemienieckich zwłaszcza Dziewiczych Skalek, jako rezerwatu roślinności stepowej i zorganizować propagandę turystyczną pod hasłem „Poznaj Ziemię Krzemieniecką”.

„Życie Krzemienieckie” – nr 21”22 z 1938 r. s.528 – Kronika.

Franciszek Mączak